

HRVATSKO PROLJEĆE

40 GODINA POSLIJE

Zbornik radova *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije* proizišao je iz istoimenog međunarodnog znanstvenog skupa održanog 13. i 14. listopada 2011. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu pod pokroviteljstvom Sveučilišta u Zagrebu i Gradske skupštine Grada Zagreba.* Skup je povodom 40. obljetnice *Hrvatskog proljeća* organizirao Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo u suradnji s Filozofskim fakultetom, Pravnim fakultetom te Fakultetom političkih znanosti u Zagrebu s ciljem da pokaže dokle je hrvatska historiografija u odnosu na *Hrvatsko proljeće* došla 2011. godine te što dosad u istraživanju još nije napravljeno. Zbornik ima 439 stranica, podijeljen je na četiri poglavlja s 20 radova, a uredio ga je Tvrtko Jakovina, redoviti profesor povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Zbornik sadrži i riječ urednika, riječ suorganizatora skupa, Damira Borasa, Josipa Kregara, Dalibora Čepule, Nenada Zakoška i Stjepana Mesića, te riječ pokrovitelja, Alekse Bješliša i Borisa Šprema. Zbornik na kraju donosi bilješke o autorima (str. 429-434) i Kazalo imena (str. 435-439).

Prvo poglavlje, "Čisti računi": *Financijsko-ekonomska pozadina Hrvatskog*

proljeća, otvara rad "Što je zapravo bilo Hrvatsko proljeće?" novinara i leksikografa Josipa Šentije, koji se osvrnuo na nepostojanje općeprihvaćenih stajališta i zaključaka o važnosti *Hrvatskog proljeća*, identitetu i deklariranim ciljevima njegovih protagonista, odnosu pokreta prema tadašnjem političkom sustavu te o njegovoj točnoj dataciji. Šentija je u svom radu istaknuo važnost uloge Vladimira Bakarića, ulogu *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* iz 1967. godine kao svojevrzne prethodnice *Hrvatskom proljeću*, ulogu Matice hrvatske, važnost pitanja organizacije Teritorijalne obrane te utjecaj *Hrvatskog proljeća* na jugoslavenski ustav iz 1974. godine (str. 3-15).

Političar i leksikograf Antun Vujić autor je rada "Političke osnove nekih interpretacija Hrvatskog proljeća" (str. 17-41) u kojem zastupa i obrazlaže tezu o *Hrvatskom proljeću* kao reformističkoj heterodoksiji u odnosu na antinomije jugoslavenskog samoupravnoga socijalizma između komunizma i demokracije, partijskog etatizma i samoupravnog pluralizma, državnog i tržišnoga gospodarstva, centralizma i federalizma te unitarizma i nacionalizma. S obzirom na

* Tvrtko Jakovina, ur., *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*, Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2012, 439 str.

obujam retorizije nad *Hrvatskim proljećem*, kao i na različite pozicije pojedinih političkih grupacija prije i poslije demokratskih promjena devedesetih godina, Vujić posebno razmatra aktualne političke intencije njihovih interpretacijskih odnosa prema *Hrvatskom proljeću*.

“Nekoliko teza o Hrvatskom proljeću” (str. 43-55) rad je političara i novinara Petra Kriste, koji ističe da *Hrvatsko proljeće* suštinski, po namjerama njegovih protagonista, nije bio prevratnički, nego reformski pokret, a reforme provedene u SK otvorile su prostor za djelovanje i drugim segmentima pokreta. Glavnu su ulogu u pokretu imala tri samonikla čimbenika (reformski dio službenih struktura, Matica hrvatska i studentski pokret) koja su, kao samostalni i neovisni, neujednačenih političkih pogleda i ideologija, ipak bila suglasna u pogledu ostvarenja temeljnih ciljeva. Kriste zaključuje da osamostaljena Hrvatska nije ni znala ni htjela na pravi način valorizirati doprinose *Hrvatskog proljeća* svom državnom osamostaljenju, već ih je minorizirala i marginalizirala.

Prvo poglavlje završava radom povjesničara Hrvoja Klasića “Svibanjsko savjetovanje 1968.: ekonomska-politička platforma Hrvatskog proljeća”. Klasić se bavi pitanjem periodizacije početka *Hrvatskog proljeća* te kao mogući datum njegova početka nudi savjetovanje političkih dužnosnika iz cijele Hrvatske održano u CK SKH 28. i 29. svibnja 1968. godine, ističući kako se tadašnje hrvatsko partijsko rukovodstvo, znajući da podršku svojim stavovima ne može tražiti u saveznom centru, okrenulo političkoj mobilizaciji građana SR Hrvatske (str. 57-74).

Drugo poglavlje, pod naslovom *Jugoslavenski i međunarodni kontekst Hrvatskog proljeća*, započinje radom povjesničara Ante Batovića “Titova Jugoslavija i

Ujedinjeno Kraljevstvo za vrijeme Hrvatskog proljeća” (str. 77-92). Batović u radu analizira britansku politiku i stavove prema nacionalno-liberalnom pokretu u Hrvatskoj od početka šezdesetih godina pa do sloma *Hrvatskog proljeća* 1971. godine u širem kontekstu bilateralnih odnosa Ujedinjenog Kraljevstva i Jugoslavije, odnosno u kontekstu dugoročnih britanskih i zapadnih interesa na području Istočne Europe i Mediterana. Zaključuje da britanski izvori pokazuju da je Velika Britanija, ali i Zapad u cjelini, prema Titovu režimu vodila svrsishodnu politiku kojoj je osnovni cilj bio nenametljivim političkim i ekonomskim mjerama poticati liberalizaciju gospodarstva, politike i javnog života.

Prilog finske povjesničarke Rinne Eline Kullaa “US intelligence estimates of ‘the crises in Croatia’ and its relationship to detente in east-west relations across Europe 1971-1972” jedini je napisan i objavljen na engleskom jeziku. Autorica u njemu razmatra procjenu Američke središnje obavještajne agencije CIA-e o utjecaju *Hrvatskog proljeća*, s posebnim osvrtom na njegov utjecaj na izgradnju detanta u odnosima Istoka i Zapada širom Europe (str. 93-109).

Aleš Gabrič, slovenski povjesničar, analizirao je odnos slovenskog partijskog čelništva prema Hrvatskoj na prijelazu iz šezdesetih u sedamdesete godine 20. stoljeća (“Slovensko-hrvatski odnosi u prijelomnim godinama”; str. 111-125). Autor navodi da je slovensko rukovodstvo na početku bezrezervno podržavalo promjene u Hrvatskoj jer su sjeverne jugoslavenske republike u ekonomskoj sferi zagovarale stajalište razvijenih dijelova zemlje. Međutim, u prijelomnoj 1971. godini odnosi su se ohladili, a slovensko je rukovodstvo pokušalo ostati po strani, zagovarajući stajalište da su demonstra-

cije u Hrvatskoj hrvatski unutarnji problem u koji se drugi ne bi smjeli miješati.

“Percepcija Hrvatskog proljeća u Bosni i Hercegovini” (str. 127-148) rad je bosansko-hercegovačkog povjesničara Husnije Kamberovića u kojem je analizirao odnos prema *Hrvatskom proljeću* bosansko-hercegovačke političke elite s jedne strane te običnih ljudi s druge strane. Autor tako navodi da se bosansko-hercegovačko partijsko rukovodstvo suprotstavljalo idejama *Hrvatskog proljeća* jer je u njemu prepoznalo oblik neželjenog paternalizma. S druge strane, studenti koji su studirali u Zagrebu i tanka opozicija, uglavnom nekomunistička, širili su ideje *Hrvatskog proljeća* u Bosni i Hercegovini, naročito na prostoru Mostara i zapadne Hercegovine, što je dovelo do niza sudskih procesa, osobito nakon sloma *Hrvatskog proljeća* krajem 1971. godine.

Drugo poglavlje završava radom “Liberalna koalicija između saradnje i nerazumevanja: odnos političkih elita Srbije i Hrvatske 1969.-1971.” srbijanskog povjesničara Milivoja Bešlina, u kojem analizira odnose hrvatskog i srbijanskog partijskog rukovodstva u periodu od Šestog kongresa SKS i SKH krajem 1968. godine do smjene hrvatskog rukovodstva krajem 1971. godine. Bešlin ističe da se tu nije radilo o koaliciji u formalnom smislu, već o svijesti o zajedničkim interesima liberalizacije samoupravnog socijalizma, potrebe za proširenjem reformske baze u društvu te antibirokratizacije i anticentralizma. Zaključuje da srbijansko rukovodstvo predvođeno Markom Nikezićem u Karađorđevu jedino ne prihvaća nasilnu smjenu vodećih hrvatskih partijskih čelnika i gušenje *Hrvatskog proljeća*, znajući da bi taj politički potez partijskih konzervativaca otvorio put promjeni kursa i dogmatizaciji političkih prilika u zemlji, ali i kompliciranju srpsko-hrvatskih odnosa (str. 149-178).

Treće poglavlje, *Političke koncepcije, akteri, frakcije. Hrvatsko društvo u vrijeme Hrvatskog proljeća*, otvara “Prilog proučavanju Hrvatskog proljeća” srbijanske političarke i povjesničarke Latinke Perović. Prilog sadrži njezin rukopis nastao 1973. godine u kojem govori o događajima u Hrvatskoj i Srbiji 1970.-1972. godine i o tome kako ih je ona neposredno, a ne naknadno razumjela (str. 181-203).

Rad politologa Gorana Sunajka “Hrvatsko proljeće i načela ustavnih reformi” bavi se institucionalnom reformom političkog sustava, i to ponajprije na temeljima ustavnih promjena odnosa između federacije i federalnih jedinica, što je bilo jedno od temeljnih pitanja prije i za vrijeme *Hrvatskoga proljeća*. Objavljujući rasprave o ustavnim promjenama koje su započele krajem 1960-ih godina, 1971. godine su imale značajan odjek te su, u konačnici, rezultirale presudnim promjenama u Ustavu SFRJ iz 1974. godine, koji je omogućio veću autonomiju federalnih jedinica u odnosu na središnju državu, Sunajko zaključuje da su načela i zahtjevi aktera *Hrvatskoga proljeća* omogućili ravnopravniji položaj Hrvatske i drugih republika u Jugoslaviji te izgradili institucionalne temelje putu prema punoj samostalnosti Hrvatske u 1990-ima (str. 205-223).

“Političke kontroverze o popisu stanovništva 1971. godine” (str. 225-243) rad je povjesničarke Ive Lučić, u kojem predstavlja i analizira kontroverze unutar rukovodstva CK SKJ u vezi s popisom stanovništva 1971. godine. Autorica posebnu pozornost pridaje stavovima članova CK SKJ u vezi s definicijom kategorije Jugoslaven te uvođenjem kategorije Musliman u nacionalnom smislu, koje je, zaključuje autorica prema popisu stanovništva 1971. godine, rezultiralo naj-

dubljom promjenom u društveno-nacionalnoj strukturi Bosne i Hercegovine jer se, prema Saveznom zavodu za statistiku, 1,7 milijuna ljudi izjasnilo da su Muslimani, potvrdivši time Muslimane kao konstitutivni narod Jugoslavije.

Sociolog Ivan Markešić na temelju analize sadržaja tekstova u ondašnjim tiskovinama: crkvenim (*Glas Koncila*), državnim (*Vjesnik*) i partijskim (*Komunist*) nastoji dati okvirnu sliku socioreligijskoga stanja u hrvatskom društvu sedamdesetih godina 20. stoljeća i (pro)naći odgovor na pitanje: je li se, i ako jest zašto, Crkva u Hrvata “držala pasivno” za vrijeme *Hrvatskoga proljeća* (“Crkvena šutnja” u vrijeme Hrvatskog proljeća”; str. 245-270). Markešić je analizom sadržaja tekstova u *Glasi Koncila* 1971. godine pokazao da se taj crkveni dvotjednik nije ni jednim komentarom ili člankom pozabavio *Hrvatskim proljećem* i sudbinom koja je zadesila mnoge entuzijaste koji su potom završili u zatvoru te postavlja pitanje je li u ovom slučaju pojedinačno *hrvatsko nacionalno* žrtvovano radi širenja općega kršćanskoga?

Lingvist Krešimir Mićanović autor je rada “Jezična politika s kraja 60-ih i s početka 70-ih: u procjepu između autonomije i centralizma” (str. 271-290), u kojem je sagledao jezičnu politiku i jezično pitanje kao simptom međunacionalnih i međurepubličkih napetosti u Jugoslaviji. Svoje istraživanje usredotočuje na razdoblje omeđeno 1967. i 1971. godinom: od *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* objavljene 1967. godine do 1971. godine kada se hrvatske kulturne i znanstvene institucije odriču Novosadskoga dogovora “smatrajući ga bespredmetnim i nevažecim” sredstvom “za opravdavanje jezične neravnopravnosti i za nametanje srpskog književnog jezika ekavskog tipa”. Autor se osvrće i na problematiku *Rječnika hrvatskosrpskoga*

književnog jezika iz 1967. godine, tj. na odustajanje hrvatskih jezikoslovaca od daljnjeg rada na rječniku Matice hrvatske i Matice srpske, te na *Hrvatski pravopis* iz 1971. kao na prvi konkretan rezultat hrvatske jezične politike koja je odricanjem od Novosadskog dogovora odlučila autonomno rješavati jezična pitanja.

Sljedeći rad u zborniku obrađuje fenomen *Hrvatskog proljeća* u svjetlu teorije kulturalne traume i njezinih psihoanalitičkih i sociohistorijskih pretpostavki (“Pisanje/čitanje Hrvatskog proljeća – između mita i traume”; str. 291-308), a njegova je autorica lingvistica Suzana Coha. Ona na primjeru djela hrvatske književnosti objavljenih krajem 60-ih i početkom 70-ih godina 20. stoljeća, ali i kasnije, izdvaja i opisuje (meta)književne strategije i modele reprezentacije kojima se *Hrvatsko proljeće* do danas uspostavlja u svojoj ambivalenciji – između nacionalno-identifikacijskoga mita i (još uvijek neprorađene) nacionalne traume.

Rad povjesničarke Snježane Koren bavi se utjecajima političkih zbivanja 1971. godine na narativ u udžbeniku povijesti iz 1971. godine (prvom poslijeratnom gimnazijskom udžbeniku povijesti 20. stoljeća) te kasnijim prikazima *Hrvatskog proljeća* u udžbenicima povijesti. U središtu interesa autorice rada koji nosi naslov “Udžbenik iz 1971. i udžbenici o 1971: udžbenički narativi i politike povijesti 1971.-2011.” našao se onodobni povijesni kurikulum te kasniji tretman *Hrvatskog proljeća* u povijesnim udžbenicima. Gledajući na njih kao na svojevrsne službene dokumente, autorica je svoje izvore iskoristila kako bi ukazala na raznolike politike povijesti (str. 309-332).

“Studentski pokret u Hrvatskom proljeću – zametci političkog pluralizma” (str. 333-341) rad je novinara i publicista Tihomira Ponoša, u kojem prikazuje glavne značajke samoga pokreta. To

su, prema autorovu sudu, njegova pluralnost, njegova autohtonost u nastanku i autonomnost u djelovanju, njegova nenasilnost i njegova politička naivnost. Autor u radu također navodi što se zbivalo s vodećim ljudima studentskog pokreta 1971. godine sve do današnjih dana, odnosno kakve su karijere izgradili i kakav su trag ostavili u hrvatskome društvu. Tako npr. navodi slučaj Ante Paradžika, predsjednika Saveza studenata Hrvatske 1971. godine i jednog od obnovitelja i dopredsjednika Hrvatske stranke prava u samostalnoj Hrvatskoj, kojeg je u nerazjašnjenim okolnostima ubila hrvatska policija. Smatra se da je zapravo riječ o političkom atentatu.

Na temelju privatne arhive člana CK SKH Čede Grbića, povjesničar Srđan Grbić analizira političko djelovanje i ideološki pogled tog aktera "proljećarskih" događaja ("Čedo Grbić o Hrvatskom proljeću: prilog o ideologiji jednog vremena"; str. 343-349). Od studenata etiketiran kao "unitarist", a od određenih srpskih političara kao izdajica srpskog naroda, Čedo Grbić, kao Srbin iz Hrvatske, proživljavao je događaje vezane uz *Hrvatsko proljeće* posebno intenzivno. Budući da je bio zastupnik "srednjeg" puta, njegovo djelovanje izmiče uobičajenim karakterizacijama onog vremena te predstavlja značajnu epizodu u proučavanju ideologije "proljećarskih" događaja.

Posljednje, četvrto poglavlje, pod naslovom *Hrvatsko proljeće i suvremena Hrvatska (1971.-1991.-2011.)*, započinje radom povjesničara Alberta Binga "Hrvatsko proljeće (Miko Tripalo i Ivan Supek) i vrijeme promjena: kontinuitet demokratske evolucije hrvatske politike na prijelazu osamdesetih u devedesete godine 20. stoljeća" (str. 353-384). Autor u radu problematizira karakter politič-

kih i društvenih promjena iz perspektive Ivana Supeka i iz opozicijske perspektive Mike Tripala te ukazuje na povijesnu poveznicu sedamdesetih i devedesetih godina koju u naznačenom razdoblju utjelovljuje politička djelatnost prvaka *Hrvatskog proljeća* Mike Tripala (pitanje međunacionalnih odnosa, koncepti društvenih reformi, shvaćanje "hrvatstva" i "jugoslavenstva", odnos prema demokraciji i ljudskim pravima, odnos politike i etike, problem nacionalne pomirbe, prevladavanja naslijeđa Drugoga svjetskog rata itd.).

"Mozaik hrvatskoga reformskog pokreta 1971." (str. 385-427) posljednji je rad u zborniku, a potpisuje ga njegov urednik i povjesničar Tvrtko Jakovina, koji zaključuje da su devedesete na europskom Jugoistoku mogle izgledati drukčije da je reformski pokret u Jugoslaviji početkom sedamdesetih uspio.

Osim što se bave političkim zbivanjima, radovi u zborniku bave se i jezičnom politikom, književnošću, ali i onima koji nisu odobravali *Hrvatsko proljeće*. Zbornik je trebao pridonijeti kontekstualizaciji zbivanja, pokazati kako su se zbivanja u Hrvatskoj osjećala i povezivala s onima u Sloveniji, Bosni i Hercegovini i Srbiji, odnosno kako su ih vidjeli u SAD-u i Ujedinjenom Kraljevstvu. Njegova je važnost i u tome što je otvorio neke još uvijek slabo poznate i istražene teme, npr. odnos Katoličke crkve prema *Hrvatskom proljeću*, interpretacija stajališta Čede Grbića itd. Također treba istaknuti da su radovi uglavnom donijeli nove informacije te drukčija čitanja i interpretacije događaja iz 1971. godine. Zbornik *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije* iznimno je vrijedno historiografsko djelo i kao takvo treba ga preporučiti svima koje zanima suvremena hrvatska politička povijest.